

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

**ODIL YOQUBOVNING “ER BOSHIGA ISH TUSHSA” ROMANIDA O‘SMIR
QAHRAMONNING MA’NAVİY-AXLOQIY QIYOFASI VA BADIY TASVIR VOSITALARI**

Shermamatova Sevara O‘ktamjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti, o‘qituvchi, PhD

Annotatsiya

Ushbu maqolada Odil Yoqubovning “Er boshiga ish tushsa” (1962–1965; nashri — 1966) romanida o‘smir qahramon obrazining ma’naviy-axloqiy qiyofasi va uni shakllantirishda qo‘llangan badiiy tasvir vositalari tahlil etiladi. Ikkinchi jahon urushi yillarida tog‘ qishlog‘ida voyaga yetayotgan o‘n olti — o‘n yetti yoshli yoshlar (Mashrab, Qo‘chqor, Akmal, Muyassar, Gulchehra, Larisa) timsolida “vaqtdan ilgari ulg‘aygan avlod”ning ruhiy-axloqiy kamolot yo‘li ko‘rib chiqiladi. Maqolada qahramon obrazini ochishda ruhiy tahlil, ichki monolog, ramziy-peyzaj tasviri va liriklik vositalarining o‘zaro uyg‘unligi, shuningdek, avlodlar vorisligi, tengdoshlar jamoasi, oila, mehnat sinovlari va kattalar dunyosi bilan to‘qnashuvning o‘smir axloqiy shakllanishidagi o‘rni o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smir qahramon, ma’naviy-axloqiy qiyofa, badiiy tasvir, ichki monolog, ruhiy tahlil, ramz, voyaga yetish romani, urush nasri, Odil Yoqubov.

**ПРАВСТВЕННО-ЭТИЧЕСКИЙ ОБЛИК ПОДРОСТКА-ГЕРОЯ В РОМАНЕ ОДИЛА
ЯКУБОВА «КОГДА МУЖЧИНЕ ВЫПАДАЕТ ИСПЫТАНИЕ» И ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ
СРЕДСТВА ИЗОБРАЖЕНИЯ**

Шерматова Севара Уктамжон кизи
Ферганский государственный университет, преподаватель, PhD

Аннотация

В данной статье анализируется нравственно-этический облик образа подростка-героя в романе Одила Якубова «Когда мужчине выпадает испытание» («Er boshiga ish tushsa», 1962–1965; издание — 1966) и художественные средства, использованные при его создании. На примере шестнадцати-семнадцатилетних подростков (Машраб, Кучкор, Акмал, Муяссар, Гульчехра, Лариса), взрослеющих в горном кишлаке в годы Второй мировой войны, рассматривается путь духовно-нравственного становления «поколения, повзрослевшего раньше срока». В статье изучаются взаимодействие психологического анализа, внутреннего монолога, символическо-пейзажного изображения и лиризма в раскрытии образа героя, а также роль преемственности поколений, коллектива сверстников, семьи, трудовых испытаний и столкновения с миром взрослых в нравственном формировании подростка.

Ключевые слова: герой-подросток, нравственно-этический облик, художественное изображение, внутренний монолог, психологический анализ, символ, роман воспитания, военная проза, Одил Якубов.

**THE MORAL-ETHICAL PORTRAIT OF THE ADOLESCENT PROTAGONIST IN ODIL
YOQUBOV’S NOVEL “ER BOSHIGA ISH TUSHSA” AND THE TOOLS OF ARTISTIC
DEPICTION**

Shermamatova Sevara O‘ktamjon qizi
Fergana State University, Lecturer, PhD

Abstract

This article analyses the moral-ethical portrait of the adolescent protagonist in Odil Yoqubov’s novel “Er boshiga ish tushsa” (“It Is Hard to Be a Man”, 1962–1965; published 1966) and the artistic means employed in its construction. Through the destinies of sixteen- and seventeen-year-olds (Mashrab, Qo‘chqor, Akmal, Muyassar, Gulchehra and Larisa) coming of age in a mountain village during the Second World War, the study traces the moral maturation of a “generation that grew up before its time”. The article examines the interplay of psychological analysis, interior monologue, symbolic-landscape imagery and lyricism in revealing the protagonist, as well as the role of generational continuity, the peer group, the family, trials of labour and the confrontation with the adult world in the adolescent’s moral formation.

Keywords: adolescent protagonist, moral-ethical portrait, artistic depiction, interior monologue, psychological analysis, symbol, Bildungsroman, war prose, Odil Yoqubov.

Adabiyotda o‘smirlik davri tasviri har doim alohida badiiy-estetik ahamiyatga ega bo‘lib kelgan,

zero aynan shu bosqichda inson o'zligini, atrof olamni va o'zining undagi o'rnini dastlab teran anglay boshlaydi [9; 45-b.]. O'zbek nasrida bu mavzuning o'ziga xos hamda salmoqli namunalaridan biri Odil Yoqubovning "Er boshiga ish tushsa" romanidir [5; 112-b.]. Asar Ikkinchi jahon urushi yillarida tog' qishlog'ida voyaga yetayotgan bir guruh o'n olti—o'n yetti yoshli yoshlar — Mashrab, Qo'chqor, Akmal, Muyassar, Gulchehra va leningradlik Larisa qismati orqali "vaqtdan ilgari ulg'aygan avlod"ning ma'naviy-axloqiy kamolot yo'lini tasvirlaydi. Romanning ruscha sarlavhasi — «Трудно быть мужчиной» («Erkak bo'lish qiyin») — asarning bosh badiiy g'oyasini bevosita ochib beradi: bu — bola yelkasiga erkaklik mas'uliyati tushgan, urush davri sinovlarida shaxs sifatida toblanish jarayonining hikoyasidir [1; 3-b.].

Romanning markaziy o'smir qahramoni — "devonayi Mashrab" laqabini olgan, she'rga, xayolot va orzuga moyil Mashrabdir. Asar uning ma'naviy uyg'onishiga turtki bo'lgan voqea — kechasi polizdan handalak o'g'irlash sahnasi bilan boshlanadi. Bu — bolalarcha bir o'yin, biroq qo'riqchi Ko'r Shermatning "Sen tengi yigitlar frontda tizzadan qon kechib turganda, sen kolxoz mulkiga chang sol!" [1; 14-b.] degan ta'nasi qahramon ongida tubdan o'zgarish yasaydi: handalak voqeasi bir lahzada kechirib bo'lmas gunohga aylanadi. Aynan shu nuqtada uyat va nomus tuyg'usi — Mashrab axloqiy qiyofasining o'zagi — namoyon bo'ladi. Qahramon so'roq paytida do'stlarini sotmaydi: yaqindagina o'qigan o'n olti yoshli partizan qiz haqidagi kitob unga ichki o'lchov bo'lib xizmat qiladi. Shu tariqa yozuvchi o'smir axloqini tashqi tartib-qoidadan emas, balki ichki vijdoniy mezondan kelib chiqib ochib beradi.

Mashrab axloqiy qiyofasining ildizlari oilaviy-ma'naviy nasab orqali asoslanadi. Uning otasi — inqilob uchun jonini ayamagan, biroq Erto'yevdek mansabparastlar tuhmati bilan partiyadan chetlatilgan A'zam "yacheyka" — qahramon uchun halollik va e'tiqod ramzidir. Yozuvchi otaning vafoti sahnasini Mashrabning bolalik xotirasi orqali — sotib berishga ulgurmagan bir parcha muzqaymoq ("morojnoye") detali bilan — yorqin va ta'sirchan tarzda jonlantiradi. Onasi Gulsum opaning "Sen ehtiyotkor bo'l demayman, pok bo'l deymen; otangdek odil, akang va poching kabi haqqoniy bo'l" [1; 42-b.] degan so'zlari o'smir uchun axloqiy dasturga aylanadi. Bu o'rinda oila — zamonaviy nasr tadqiqotchilari ta'kidlaganidek — o'smir axloqiy kamolotining dastlabki va hal qiluvchi sinov maydoni sifatida namoyon bo'ladi [8; 64-b.].

Asarda o'smir avlodning ma'naviy qiyofasi katta avlod bilan uzviy bog'liqlikda — vorislik nuqtayi nazaridan — tasvirlanadi. Mashrabning otasi A'zam, Qo'chqorning otasi qahramon mayor Qilich, Muyassarning otasi "o'rtoq Chapaev" laqabli Qurbon ota, urush jarohatidan qaytgan partorg Komil — bularning barchasi inqilob va kurash an'alarini tashuvchi, yoshlarga axloqiy o'lcham bo'luvchi siymolardir. Akasi Ashrafjonning frontga jo'nashdan oldin Mashrabga aytgan "Endi hamma og'irlik sening yelkanga tushadi, libib qo'y, uka" [1; 58-b.] degan so'zlari ramziy ma'no kasb etadi: bu — bir avloddan ikkinchi avlodga mas'uliyat estafetasining topshirilishidir. Shu tariqa o'smirning shaxsiy kamoloti yakka taqdir doirasidan chiqib, butun bir avlodning tarixiy-axloqiy vorisligi muammosiga aylanadi.

Romanda o'smir obrazi yakka holda emas, balki tengdoshlar jamoasi tarkibida — Mashrab, Qo'chqor, Akmal, Muyassar, Gulchehra va Larisa birligida — shakllanadi. Bu jamoaning ramziy markazi — yoshlar bir-birini hech qachon unutmazlikka, mardlik, sabot va poklikka chorlab, o'zaro ahd-paymon qilgan qasamyod sahnasidir. Har bir qahramonning o'ziga xos xarakteri jamoa fonida yanada yorqin ko'rinadi: jismonan baquvvat, chapani Qo'chqor — guruhning yetakchisi; kamgap, og'ir mehnat va oilaviy yuk ostida ezilgan Akmal; xayolparast, lirik tabiatli Mashrab. Tengdoshlar o'rtasidagi o'zaro yordam, sadoqat va birgalikdagi mehnat o'smirlarning hamjihat toblanishini ta'minlaydi — bu hodisa o'smir obrazini badiiy tadqiq etishning markaziy jihatlaridan biridir.

O'smir qahramonlarning ma'naviy-axloqiy qiyofasi salbiy obrazlar bilan qiyoslanish — antiteza — orqali yanada teran ochiladi. Chavandozning o'g'li Yodgorbek va frontdan qochib yurgan Eshvoy Mo'min yoshini yashirib, kattalar pinjida panada yashashga urinadilar; bu qo'rqqoq, manfaatparast "qochoqlar" bilan har qanday sinovga tayyor, hatto yoshini oshirib bo'lsa-da, frontga ketishga intilayotgan Mashrab, Qo'chqor va Akmal o'rtasidagi ziddiyat asarning axloqiy o'qini tashkil etadi. Harbiy komissar Abubakirovning o'n sakkiz yoshli, lekin xizmatdan bo'yin tovlayotgan Yodgorbekni o'n olti yoshli, ammo o'zi front so'rab kelgan Mashrab bilan yonma-yon qo'yib sharmanda qilishi — mardlik va qo'rqqoqlik antitezasining yorqin badiiy ifodasidir. Demak, o'smir mardligi asarda nafaqat e'lon qilinadi, balki tubanlikning aksi sifatida badiiy isbotlanadi.

Qahramonlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti, eng avvalo, og'ir mehnat va sinovlar orqali ro'y beradi. Eshak karvonida tog' osha qozoq dashtlariga g'alla tashish, paxta terimi, ayniqsa qishda Yomontosh darasini muzlagan suvlardan kechib o'tish sahnalari qahramonlar irodasining sinov maydoniga aylanadi. Komil bu mashaqqatni: "Oldimizda turgan tog' — dushman qal'asi, biz esa gvardiyachi jangchilarmiz!"

[1; 124-b.], deya frontdagi jang bilan qiyoslaydi. Mehnat motivining bu tarzda markazga chiqarilishi roman sarlavhasidagi “er boshiga ish tushsa” iborasiga to‘la badiiy mazmun bag‘ishlaydi: yoshlar yelkasiga tushgan og‘irlikni mardona ko‘tarib, “er” — komil shaxs darajasiga ko‘tariladilar.

Romanda tabiat tasviri shunchaki fon emas, balki o‘smir ruhiyatining tashqi in‘ikosi — psixologik peyzaj — vazifasini bajaradi. Sahar tongida shudring bilan qoplangan poliz, qor bosgan tog‘ daralari, bahor nafasi urgan soy, oq terak uchidagi laylak uyasi qahramonning ichki holatiga muvofiq tovlanadi. Ayniqsa, mavsumlar almashinuvi ramziy yuk tashiydi: bola Mashrabning poliz voqeasidan keyingi yozi, og‘ir kuz mehnati va qahraton qish sinovlari uning bolalikdan yigitlikka o‘tish bosqichlarini badiiy belgilaydi. Qilichning o‘n yillik ayriliqdan so‘ng tug‘ilib o‘sgan qishlog‘i, eski qal‘a va g‘isht masjid oldida turib o‘tmishni eslashi sahnasida ham makon tasviri xotira hamda vijdon hisoblashuvining badiiy vositasiga aylanadi.

O‘smir axloqiy qiyofasining yetuklashuvida kattalar dunyosi bilan to‘qnashuv hal qiluvchi o‘rin tutadi. Yoshlar mansabparast Erto‘yev va poraxo‘r Chavandozning adolatsizliklariga — qochoq Eshvoyni himoya qilish, frontchilarning qaylig‘ini yo‘ldan urish, halol kishilarga tuhmat qilish kabi qabihliklarga — qarshi chiqadilar va buning uchun soxta ayb bilan qamoqqa olinadilar. Bu to‘qnashuvda o‘smir, eng avvalo, adolat izlovchi sifatida namoyon bo‘ladi: harbiy komissar Abubakirov Mashrabni “adolat qidirib yurganlardan degin?” [1; 182-b.] deya ta‘riflaydi. O‘smirning kattalar dunyosidagi munofiqlikka qarshiligi motivi jahon adabiyotida (qiyos uchun, J. D. Selinjerning Xolden Kolfildi) keng tarqalgan bo‘lib, Yoqubov bu universal ziddiyatni milliy tuproqqa ko‘chirib, urush davri o‘zbek qishlog‘i sharoitida o‘ziga xos badiiy yechim topadi.

Romanning eng badiiy yetuk sahifalaridan biri — o‘smirlarning g‘alla ortib, qozoq ovuliga borgan kechasi tasviridir. Yarador qozoq yigitining do‘mbira jo‘rligida kuylagan “Qora to‘rg‘ay” ashulasi, qiz-kelinchaklarning aytishuvi, Mashrabning Zulfiyaning “Hijron” she‘rini o‘qishi — bularning bari turli xalq vakillarini bir hijron-visol tuyg‘usi atrofida birlashtiradi. Aynan shu kechada Mashrab “jahonda yomon yer, yomon yurt yo‘qligini, har bir joy, har bir elatning o‘z chiroyi, o‘z latif kuyi va o‘lani borligini” [1; 201-b.] dil-dilidan anglaydi. Leningradlik Larisa va onasi Serafima Fyodorovna obrazlari ham shu yo‘nalishni quvvatlaydi: o‘zga til, o‘zga madaniyat vakillariga insoniy hamdardlik o‘smir ma‘naviy dunyosining kengayishini, tor mahalliy ongdan umuminsoniy idrokka ko‘tarilishini ta‘minlaydi. Shu tariqa o‘smirning axloqiy kamoloti milliy chegaradan oshib, insonparvarlik darajasiga yetadi.

Romanda qiz o‘smir obrazlari ham puxta ishlangan. Maktab komsorgi Muyassar — Mashrabga o‘xshab “osmoni falakda yuradigan”, she‘riy tabiatli, sadoqat va fidoyilik orzusi bilan yashovchi qiz; u o‘qigan kitob qahramonlariga taqlid qilib, vafodorlikni o‘z hayotiga ko‘chirishga intiladi. Leningradlik Larisa obrazi orqali yozuvchi urush fojiasining boshqa bir qirrasini — qamaldagi shahar dahshatlari, ota-onadan ayrilish va musofirlik dardini — o‘smir ongi prizmasidan o‘tkazib tasvirlaydi. Gulchehra esa beqarorlik va ramziy “subutsizlik” timsoli sifatida jamoaga ziddiyat kiritadi. Shu tariqa qiz o‘smirning ichki dunyosi, oilaviy-ijtimoiy kutilmalar bilan shaxsiy intilishlari o‘rtasidagi ziddiyat ham badiiy tahlilga tortiladi.

Yozuvchi o‘smir ma‘naviy qiyofasini shakllantirishda badiiy adabiyot va san‘atning tarbiyaviy ta‘sirini alohida ta‘kidlaydi [7; 142-b.]. Qahramonlar kitob qahramonlariga taqlid qilib yashaydilar: ular birga roman o‘qiydilar, Mashrab “Boy va batrak”da G‘ofur, Muyassar Jamila bo‘lib o‘ynaydi; o‘n olti yoshli partizan qiz haqidagi kitob Mashrabning xatti-harakatiga axloqiy o‘lchov bo‘ladi; “So‘na” romanini bir kechada o‘qib chiqqan Qo‘chqor otasini Artur va Montanelli munosabati prizmasidan idrok etadi. Mashrabning shoirligi, uning Hamid Olimjon, G‘afur G‘ulom, Zulfiya she‘rlarini, front hikoyalarini hayajon bilan o‘qishi qahramonning kitobiy-romantik ongini ko‘rsatadi. Bu meta-adabiy qatlam — “adabiyot ichidagi adabiyot” — o‘smir qalbida go‘zallik, adolat va fidoyilik tuyg‘ularining qanday uyg‘onishini ishonarli tasvirlash imkonini beradi.

Ilk muhabbat motivi — Mashrab va Muyassar munosabati — o‘smir ruhiyatini ochishning nozik vositasidir. Ayni paytda yozuvchi vafo va xiyonat masalasini sodda qarama-qarshilik sifatida emas, balki murakkab axloqiy hodisa sifatida talqin qiladi. Mashrabning qozoq ovulida Suluvsochga nisbatan beixtiyor zaifligi unga keyinchalik akasining qaylig‘i Barnoning fojiasini — Erto‘yev zo‘ravonligi qurboni bo‘lgan qizning dard-alamini — tushunish va kechirish imkonini beradi: axir, u Muyassarni shunday sevgani holda Suluvsochning bir shirin so‘zigayoq erib ketmaganmide? Shu zaylda o‘smir qahramon axloqiy mutlaqlikdan voz kechib, insoniy nuqsonni anglash va kechirim degan yuksak axloqiy bosqichga ko‘tariladi.

Urush davri o‘smir avlodining bosh kechinmasi — hijron va visol orzusi — romanning butun badiiy to‘qimasiga singgan. Frontda dom-darak qolmagan Ashrafjon, qora xat olgan Mastura, sevgilisini

yo'qotgan onalar va kelinchaklar — bularning fonida yosh qahramonlarning ilk muhabbati ham ayriliq soyasida shakllanadi. Asar yakunida Mashrab va Muyassarning vidolashuvi — ular K. Simonovning “Meni kutgil va men qaytarman” [1; 254-b.] she'rini birga eshlashlari — vafo va sadoqat falsafasining cho'qqisi sifatida yangraydi. Bu o'rinda vafo abstrakt shior emas, balki o'smir shaxsining ichki sinovi: muallif Mashrabning Suluvschoh oldidagi lahzalik zaifligini ham ro'y-rost ko'rsatish orqali sadoqatni jonli, qiyinchilik bilan qo'lga kiritiladigan axloqiy yutuq sifatida talqin qiladi.

O'smir qahramon ma'naviy qiyofasining teranligi asarning kompozitsion qurilishi — ko'p qatlamli zamon tuzilishi va retrospeksiya (orqaga qaytish) usuli — bilan ham ta'minlanadi [4; 215-b.]. Yozuvchi hozirgi voqealar oqimini muntazam ravishda o'tmish lavhalari bilan — A'zamning vafoti, Ashrafjon va Barnoning sevgisi, Qilich va Fotimaning fojiali qismati bilan — uyg'unlashtiradi. Bu lavhalar o'smir ongida sekin-asta ochiladi va uning voqelikni anglashini chuqurlashtiradi: masalan, Mashrab otasi haqidagi haqiqatni hamda Erto'evning tuhmatchi qiyofasini aynan shu retrospektiv qatlamlar orqali to'liq anglab yetadi. Shu tariqa kompozitsiya o'smirning o'zlikni anglash jarayonini ko'zgudek aks ettiradi.

Qahramon ma'naviy-axloqiy qiyofasini ochishda yozuvchi badiiy tasvir vositalarining boy tizimidan foydalanadi. Avvalo, voqelik ko'pincha o'smirning idrok prizmasidan o'tkaziladi: ruhiy tahlil va ichki monolog orqali qahramonning nafaqat ongi, balki ongosti kechinmalari ham tasvirlanadi. Ikkinchidan, asarda ramziy obrazlar tizimi alohida o'rin egallaydi: soy, laylak uya qo'ygan oq terak, bolalik ramzi bo'lmish qo'sh yong'oq, mavsumlar almashinuvi, janjalda sinib ketgan dutor qahramonlarning ichki holatini tashqi in'ikos etadi. Uchinchidan, asar liriklik va she'riyat bilan yo'g'rilgan: matnga K. Simonov, Zulfiya she'rlari, “Boy va batrak”, “So'na” kabi asarlarga ishoralar singdirilgan bo'lib, ular o'smirning kitobiy-romantik ongini ochib beradi. Nihoyat, har bir qahramonning o'ziga xos nutqi — Qo'chqorning hazil-mutoyibasi, Akmalning kamgapligi, Mashrabning lirik hayajoni — M. Baxtin tilga olgan dialogik tafakkur namunasi sifatida obrazni individuallashtiradi [2; 340-b.].

Nazariy nuqtai nazardan, “Er boshiga ish tushsa” o'zining janr tabiati bilan jahon adabiyotidagi voyaga yetish romani (Bildungsroman) an'anasiga yaqin turadi. M. Baxtin ta'kidlaganidek, voyaga yetish romanida qahramon obrazi tayyor, o'zgarmas holatda emas, balki shakllanish, “bo'lish” jarayonida beriladi; qahramon dunyo bilan birga o'sadi va o'zgaradi [3; 186-b.]. Yoqubov romanida ham markaziy qahramonlar boshdan oxir bir nuqtada turmaydi: handalak o'g'irlagan, uyatchan o'smir Mashrab asar yakunida onasi, sevgilisi va Vatan oldidagi mas'uliyatni o'z zimmasiga olgan komil yigitga aylanadi. Mazkur universal janr qolipini milliy zaminga ko'chirish, urush davri o'zbek qishlog'i materialida “er bo'lish” jarayonini badiiy tadqiq etish — asarning jahon adabiy konteksti bilan o'zaro muloqotini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, “Er boshiga ish tushsa” romani sho'ro davrida — vatan, jamoa, mehnat va fidoyilik qadriyatlari tizimi doirasida — yaratilgan bo'lsa-da, o'smir qahramonni bir o'lchamli mafkuraviy andoza chegarasidan chiqarib, uni ichki ziddiyatlari, shubhalari, xatolari, ilk muhabbati va izlanishlari bilan individuallashtira oldi [6; 204-b.]. Voyaga yetish romani an'analari milliy zaminga ko'chirilib, urush davri o'zbek qishlog'i materialida “er bo'lish” jarayoni — bolalikdan komil shaxsga o'tish yo'li — teran badiiy tahlilga tortildi. Asarda o'smir kamoloti avlodlar vorisligi, tengdoshlar jamoasi, oila, mehnat sinovlari va xalqlar do'stligi kabi ko'p qirrali omillar uyg'unligida ko'rsatilgan. Badiiy tasvir vositalarining — ruhiy tahlil, ichki monolog, ramziy peyzaj psixologizmi, liriklik va intertekstuallikning — yaxlit tizimi qahramon ma'naviy-axloqiy qiyofasiga teranlik bag'ishlaydi. Aynan shu jihatlari bilan roman o'zbek nasrida o'smir obrazi tasvirining keyingi bosqichini oldindan belgilab bergan o'tish davri namunasi sifatida qadrlidir va hozirgi adabiyotshunoslik uchun dolzarb tadqiqot manbai bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yoqubov O. Er boshiga ish tushsa: roman. — Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. — 260 b.
2. Бахтин М. Литература и вопросы эстетики. — Москва: Художественная литература, 1975. — 504 с.
3. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. — Москва: Искусство, 1979. — 424 с.
4. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: Akademyanashr, 2018. — 480 b.
5. Normatov U. Ijod sehri. — Toshkent: Sharq, 2007. — 304 b.
6. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. — Toshkent: Sharq, 2004. — 640 b.
7. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. — 558 b.
8. Mirzayev I. Zamonaviy o'zbek nasrida psixologizm. — Toshkent: O'zbekiston, 2017. — 176 b.
9. Yusupova D. O'zbek qissasida o'smir obrazi: filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi. — Toshkent: O'zMU, 2019. — 164 b.